

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LX (2)

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LX (2)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN

OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

LX

No. 2

Editor in chief:
Dragana Radojičić

International editorial board:

Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Fernando Diego Del Vecchio, Karl Kaser,
Gabriela Kilianova, Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik,
Jana Pospíšilova, Marina Martynova, Kjell Magnusson, Peter Slavkovsky

Editorial board:

Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Srđan Radović,
Aleksandra Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei, Jelena Jovanović

The reviewers:

Vojislav Stanovčić, Sreto Tanasić, Zulema Marzorati, Rastislava Stolična, Mirjana
Pavlović, Kosta Nikolić, Miroslava Malešević, Mladena Prelić, Snežana Petrović,
Ljiljana Gavrilović, Milosava Lukić Krstanović, Jadranka Đorđević Crnobrnja, Ivana
Bašić

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić, at
meeting of the Department of Social Sciences SASA, September 11th 2012

BELGRADE 2012

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LX

свеска 2

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Међународни уређивачки одбор:

Радост Иванова, Елефтериос Алехакис, Фернандо Диего Дел Векио, Карл Касер,
Габриела Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник,
Јана Поспишилова, Марина Мартинова, Шел Магнуссон, Петер Славковски

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Срђан Радовић,
Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи, Јелена Јовановић

Рецензентски тим:

Војислав Становчић, Срето Танасић, Зулема Марзорати, Растислава Столична,
Мирјана Павловић, Коста Николић, Мирослава Малешевић, Младена Прелић,
Снежана Петровић, Љиљана Гавриловић, Милросава Лукић Крстановић, Јадранка
Ђорђевић Црнобрња, Ивана Башић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној 11. септембра 2012.
године, на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2012.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011–2636–804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензент:
академик Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Дизајн корица
Горан Витановић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете и науке Републике Србије

Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у:
DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс);
Ulrich's Periodicals Directory.
The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access
Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института
COBISS. SR-ID 15882242

Садржај Summary

Мирослава Лукић Крстановић, Зорица Дивац, <i>Програмирање нематеријалног културног наслеђа града. Парадигме и перцепције</i>	9
Miroslava Lukić Krstanović, Zorica Divac, <i>Programming the Intangible Cultural Heritage of the City. Paradigms and Perception</i>	23
Јована Диковић, <i>У традицији идеја. Евроскептицизам у Србији: дискурс антизападњаштва</i>	25
Jovana Diković, <i>In Tradition of Ideas. Euroscepticism in Serbia: Anti-Western Discourse?</i>	42
Славка Драшковић, <i>Приче о успеху и карактеристике националних култура: Србија и Америка</i>	43
Slavka Drašković, <i>Narratives of Success and National Culture Dimensions: Serbia and the USA</i>	52
Јелена Чворовић, Коста Николић, <i>Фаворизовање мушке деце међу муслиманским становништвом у Санџаку</i>	55
Jelena Čvorović, Kosta Nikolić, <i>Son Preference Among the Historical Sandžak Muslim Population</i>	71
Бојана Раденковић Шошић, <i>Реторичке фигуре у језику рекламних порука</i>	73
Bojana Radenković Šošić, <i>Rhetorical Figures in Advertising Language</i>	88
Сања Златановић, <i>Свадба, традиционални женски костим и идентитетски дискурси српске заједнице југоисточног Косова</i>	89
Sanja Zlatanović, <i>Wedding, Traditional Women's Costume and Identity Discourses of the Serb Community of Southeast Kosovo</i>	105
Мирослава Малешевић, <i>Искушења социјалистичког раја – рефлексije конзументичког друштва у југословенском филму 60-их година XX века</i>	107
Miroslava Malešević, <i>Temptations of a Socialist Paradise – Reflections of a Consumerist Society in Yugoslavian Films of the 1960s</i>	123
Весна Трифуновић, <i>Аспекти посматрања и идентификације губитника и добитника транзиције у друштву Србије</i>	125
Vesna Trifunović, <i>Assessing and Identifying Transitional Losers and Winners in the Serbian Society</i>	138

Đurđina Šijaković, <i>Shaping the Pain: Lamenting of Euripides', Kakoјannis' and Kiš' Electra</i>	139
Ђурђина Шијаковић, Обликовање бола: тужбалица Еурипидове, Какојанисове и Кишове Електре	154
Gordana Blagojević, <i>Turbo-folk and Ethnicity in the Mirror of the Perception of the YouTube Users</i>	155
Гордана Благојевић, Турбо-фолк и етницитет у огледалу перцепције корисника јутјуба	170
Aleksandar Krel, <i>Sprechen Sie Deutsch? German Language and Revitalization of Ethnic Identity of the Germans in Bačka</i>	171
Александар Крел, <i>Sprechen Sie Deutsch? Немачки језик и ревитализација етничког идентитета Немаца у Бачкој</i>	184
Jadranka Đorđević Crnobrnja, <i>"Serbian Language in Emigration" – Serbian Language Idiom in Ljubljana</i>	187
Јадранка Ђорђевић Црнобрња, Српски у емиграцији – о употреби српског идиома у Љубљани	198
Ivan Đorđević, <i>Twenty Years Later: The War Did (not) Begin at Maksimir. An Anthropological Analysis of the Media Narratives about a Never Ended Football Game</i>	201
Иван Ђорђевић, Двадесет година после: рат (ни)је почео на Максимиру. Антрополошка анализа медијских наратива о једној никада одиграној фудбалској утакмици	215
Varvara Kosmatou, <i>Village Fairs (Panigyria), Dance and Social Groups in the Village of Faraklata, Kefalonia, Greece.</i>	217
Варвара Косматоу, Црквено-народни сабори, фолклорне игре и друштвене групе у селу Фараклата на Кефалонији /Грчка/	227
Anna Babali, <i>Boules: The Carnival of Naousa. Folklore or Symbolism?</i>	229
Ана Бабали, Булес: Карневал у Науси. Фолклор или симболизам?	240

Научна критика и полемика **Discussion and Polemics**

Владимир Рогановић, Драгана Радојичић, Дијалози за трпезом	241
Јована Диковић, Јадранка Ђорђевић Црнобрња "Сива зона правне сфере: суживот обичајног права и закона"	244

Хроника
Cronicles

Александра Павићевић, *Хроника научне конференције: "Narodni heroji in zvezde. Slavni možje in žene v Sloveniji in Srednji Evropi"* 247

In Memoriam

Десанка Николић, *др Миљана Радовановић* 249

Мирослава Лукић Крстановић

Етнографски институт САНУ, Београд

Miroslava.lukic@ei.sanu.ac.rs

Зорица Дивац

Етнографски институт САНУ, Београд

Zorica.Divac@ei.sanu.ac.rs

Програмирање нематеријалног културног наслеђа града

Парадигме и перцепције*

Конвенција Унеска о нематеријалном културном наслеђу успоставила је нова административна и научна правила у расветљавању, проблематизовању и представљању наслеђа. Политика нематеријалног културног наслеђа подразумева концептуализације и стратегије успостављања позиција и статуса на нивоима имплементација и репрезентација. У овом раду, разматрају се основне смернице Конвенције о нематеријалном културном наслеђу, могућности даље разраде и програмирања на примеру урбаних средина, посебно Београда. У истраживачком фокусу урбана наслеђа и наслеђа градова имају стратешки значај будућих развојних политика, те у том смислу је значајан концептуални оквир.

Кључне речи:

нематеријално
културно наслеђе,
Конвенција,
програмирање, град,
Београд

Имплементација нематеријалног културног наслеђа представља јаку бирократску базу, стратешку политику надгледања и стварања поретка у производњи и потрошњи културних добара. У том смислу, нематеријално културно наслеђе се пројектује, накнадно реконструише и репродукује у служби националних политика и међународног умрежавања под покровитељством Унеска. Циљ оваквих стратегија јесте и успостављање интеракција међу људима – појединцима, групама, заједницама, институцијама, ради проширивања (са)знања о културним разлитичитостима

* Текст је резултат рада на пројекту (177026) финансиран у потпуности од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и разноврсностима. Програм имплементације нематеријалног културног наслеђа, дакле представља мултипликујући и хијерахизовани поредак у који је укључен велики број актера произвођача и корисника наслеђа, имајући у виду разноврсне циљне групе и институције: заједнице и појединце који препознају и чувају то наслеђе, државну администрацију, научно-истраживачке и едукативне установе, културне институције, међународне асоцијације и др. Имајући у виду значај институционализације наслеђа у оквиру дугорочног програмирања и са дугорочним циљевима, имплементација нематеријалног културног наслеђа се представља као амбициозно достигнуће у процесима хуманизације, друштвеног, државног и међудржавног умрежавања. Па ипак, концепција, програм и политика нематеријалног културног наслеђа покрећу низ проблема и дилема, с обзиром да је тешко ускладити два амбивалентна процеса наслеђа: складиштење и његову *живу*, динамичну праксу, која успоставља посебан вид активизма и трансформације.¹ Иновације у административном и у научно-истраживачком смислу посебно подразумевају евидентирање и евалуацију урбаних наслеђа као релевантних ресурса одрживог развоја градова. У овом раду започиње истраживачки рад на концептуализацији и програмирању нематеријалног културног наслеђа урбаних простора, посебно Београда, што у перспективи треба да постане нови полигон иницијатива и добрих пракси у промовисању града и подстицању корисних и креативних идеја.

Управљање наслеђем

На Генералној Скупштини Унеска 2003. године усвојена је Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа. Од тада нематеријално културно наслеђе постоје препознатљива референца и регулатива у бројним протоколима и програмима, покривајући цео свет. Конвенција је заснована на постојећим универзалним декларацијама са задатком гаранције људских права, ауторских права као индивидуалних својина, заштите културног наслеђа, промовисања и очувања културних различитости и успостављања културног дијалога. Циљеви Конвенције јесу: а. очување нематеријалног културног наслеђа; б. поштовање нематеријалног културног наслеђа заједница, група и појединаца којих се оно тиче; в.

¹ Године 2011. у Љубљани је одржана међународна конференција *Tradicija in kulturna dediščina izzivi za ustvarjalnost in pousstvarjalnost/Tradition and Cultural Heritage: Challenges for Creativity and Performance*, у организацији Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Тежиште разматрања било је на разноврсним дискурсима традиције и културног наслеђа, системима проучавања културног наслеђа, савременим применама културног наслеђа и др. У излагању Мирославе Лукић Крстановић, под називом *Management of intangible cultural heritage. The case of Serbia*, акценат је стављен на обликовање политика у служби државе и нације – главних ауторитета у креирању нематеријалног културног наслеђа, као и на постојеће старе/нове парадигме у конструисању овог појма/феномена, имајући у виду да је нематеријално културно наслеђе до сада највише довођено у везу са традицијским поретком на релацији фолклор – село – нација, а много мање у везу са мултикултурним процесима у урбаним срединама и са популарном културом.

подизање свести на локалном, националном и међународном нивоу о значају нематеријалног културног наслеђа и његовог узајамног уважавања; г. обезбеђивање његове међународне сарадње и помоћи (чл. 1). У Конвенцији се наглашавају опстанак и виталност нематеријалног културног наслеђа, заштита угрожених елемената и промовисање културних различитости и креативности (чл. 2). Према Конвенцији, нематеријално културно наслеђе је широко дефинисано, и оно обухвата: усмене традиције и изразе, при чему посебно језик, извођачке уметности, друштвене праксе, ритуале и свечане догађаје, знања и праксе везане за природу и свемир/универзум, традиционалне вештине/занате. Да би нека појава добила статус нематеријалног културног наслеђа, потребно је да се артифицијелно усади у идентификујући оквир и граничне зоне означене праксама, репрезентацијама, експресијама, вештинама и знањима, које се преносе с генерације на генерацију заједнице/групе, пружајући им осећај идентитета и континуитета (из чл. 2). Очување означава мере којима се настоји обезбедити употребљивост нематеријалног културног наслеђа, укључујући идентификацију, документацију, истраживање, очување, заштиту, промоцију, вредновање, преношење кроз едукацију, при чему је најважнији процес одрживости наслеђа, које треба да спроводи заједница или група. У Конвенцији се наглашава одговорност држава-потписница у предузимању неопходних мера да се обезбеди очување нематеријалног културног наслеђа на њиховим територијама. Главна обавеза на нивоу држава-потписница јесте да се усвоји општа политика, са циљем унапређења функције нематеријалног културног наслеђа у друштву. Јасно је да је реч о стратешком програму који подразумева обрасце и методологије рада, као и прецизну и адекватну експертску умреженост и координацију. Имајући у виду такве задатке и циљеве, а у складу са одредбама Конвенције, утврђене су и фазе рада на реализацији: 1. рад на идентификовању, пописивању и ажурирању, а у циљу стварања националне листе за очување нематеријалног културног наслеђа и формирања досијеа (базе података) у оквиру центара за нематеријално културно наслеђе држава-потписница; 2. главни задаци комисија и комитета подразумевају валоризације и утврђивања предлога за националне листе, репрезентативне Унескове листе, Унескове листе угрожених елемената (ургентне листе) и Унескове листе тзв. добрих пракси. Током протеклих година приступило се и организовању едукативних семинара и обука на државном нивоу под покровитељством Унескове канцеларије у Венецији. Једна од значајних иницијатива, покренута на скупштинским заседањима Унеска, јесте и регионално умрежавање и рад на регионалној имплементацији наслеђа. Године 2010. оснива се *Regional Centre for the Safeguarding of Intangible cultural Heritage in South-Eastern Europe Under the Auspices of UNESCO*, чији је представник и држава Република Србија.² Одржавање семнира, радионица, симпозијума, генералних

² Фебруара 2012. године у Софији одржана је Генерална скупштина Регионалног центра за заштиту нематеријалног културног наслеђа под покровитељством Унеска (*Regional Centre for the Safeguarding of Intangible cultural Heritage in South-Eastern Europe Under the Auspices of UNESCO*).

скупштина центара успостављају инфо и координаторску платформу. Представници држава Југоисточне Европе редовно се састају и консултују, а посебно се издвајају конференције одржане у Бугарској 2007, Турској 2008, Хрватској 2009. и Србији 2010. године.

Политика наслеђа и истраживачке дилеме – случај Србије

Експертски ангажман и деловање у консолидовању административних и научних знања започети су одмах по имплементацији Конвенције у европским земљама. Иако Србија није била међу потписницима Конвенције, већ 2004. почела су стручна излагања и предлози у оквиру скупова и консултација. Први такав скуп одржан је у Етнографском музеју у Београду 2004. године и имао је интердисциплинарни карактер, оријентишући се више на музејске делатности у очувању нематеријалног културног наслеђа. У закључцима са скупа посебно се наглашавају следеће смернице: дефинисаност коју треба схватити као динамичан и флексибилан процес у одређивању појмовних клаузула; неопходност различитих приступа, који доприносе дискурзивној дисперзији; фокусирање на стандардизацију одредби Конвенције; апел да се ова област законски препозна и утврди прописима од стране државних институција.³ У наредним годинама дошло је до већег умрежавања и активирања појединаца, посебно музејских стручњака, у повезивању са међународним институцијама, као и до рекогносцирања терена у идентификовању нематеријалног културног наслеђа. Конвенција о нематеријалном културном наслеђу ратификована је 2010. године у Републици Србији. До сада, Закон о нематеријалном културном наслеђу још није донет, а категорија *нематеријално културно наслеђе* у Закону о културним добрима није регистрована и препозната. Приступа се реализацији програма за имплементацију нематеријалног културног наслеђа, што укључује његово идентификовање, пописивање и аплицирање. Разрађен је детаљан програм, који подразумева рад координаторских тимова са подносиоцима предлога и заједницама као носиоцима наслеђа и њиховог ангажмана у припремању документација. Након такве координације, документација се предаје Центру за нематеријално културно наслеђе и прослеђује адекватним телима као што су Комисија за упис у регистар нематеријалног културног наслеђа и Национални комитет. Комисија и Комитет разматрају пристигле апликације и на основу критеријума из Конвенције утврђују валидност аплицираних елемената, класификујући материјале на оне који ће се наћи на националној листи, оне који ће бити предложени за репрезентативне листе и оне за листе угрожености на основу Унескових класификација. Бирокупатска динамика подразумева да имплементација представља процес у коме се подаци стално ажурирају. Након уношења елемената у регистар и израде листа за заштиту и репрезентацију нематеријалног културног наслеђа, следећа, можда

³ Резултати и излагања са скупа представљени су у Зборнику радова (Неговање и заштита нематеријалне баштине у Србији, Стручни скуп о нематеријалној баштини, 2006).

и најважнија фаза, јесте одрживост тих елемената, чији гарант треба да буду заједнице/групе које одређени елементи предлажу. Стога, на самом почетку је неопходно да се већ при самом идентификовању и номинацији, има у виду да ће свака заједница и група одржавати елемент, а подносилац да се правно обавезује на одговорност за његово очување. Уколико статус ауторитета и хијерархија пружи предност интеракцијама и корпоративном приступу, онда се може рачунати на квалитет производа који се зове *елемент нематеријалног културног наслеђа*. Дакле, ради се о сложеним процедурама које су бирократски хијерархизоване и (интер)национално модификоване у функцијама државних политика. Институционализација наслеђа подразумева инструментализацију у оквиру одговарајућих интереса, што га и аутоматски проблематизује у многим аспектима његовог деловања (односа пракси и регулатива).

У овој фази институционализације нематеријалног културног наслеђа може се рећи да је постигнут консензус између административног и научног деловања - као конкретног сагледавања свих страна ове појаве/феномена, имајући у виду критичке приступе, ревизије и примене. Посебно је вредно истаћи две студије у којима се дају прва тумачења и коментари нематеријалног културног наслеђа: *Making the intangible tangible: The new interface of Cultural heritage* (Rusalić, 2009) и *Музеји и границе моћи* (Гавриловић, 2011). Показује се да бирократска примена и научна обрада нематеријалног наслеђа ствара неодумице, нелогичности и проблематичности, почев од питања - да ли речју наслеђе треба заменити архаизам *баштина*, која алудира на патрилинеарну својину; колико се концепција наслеђа заснива на идеализованим идеологијама и парадигмама "народа" и "нације" из 19. века, што аутоматски у средиште ставља наслеђе села; како се решити "неподобних примера" који по Конвенцији могу бити заштићени, а крше основна људска права; како се примена живе праксе "самоегзотизује претварајући себе у другог" под утицајем разноврсних сцена (Гавриловић, 2011: 158–172). У научно-истраживачком дискурсу посебно се разматрају проблеми, дајући тиме предност критичком приступу, са циљем да се културна и друштвена платформа подигну на највиши ниво квалитативних вредности. У том смислу, понекад је тешко задовољити и реализовати све процедуре. Навешћемо још неке од дилема. Држећи се Конвенције, у којој је дата широка дефиниција нематеријалног културног наслеђа, поставља се питање да ли елемент сваке заједнице као праксе и друштвеног ентитета може бити уједно и предлог за листе и валидна регистарска јединица? У принципу да – али то покреће питање граница толерантности, дискриминација и заштита људских права, ако се зна до које мере може доћи до њихове злоупотребе и кршења у домену политика репрезентација и промоција ентитета. Дилема се односи и на случајеве неслагања између онога што заједница мисли, а што може да буде у супротности са политичком коректношћу текућих државних и међудржавних политика (на пример, питање припадности или језика). Конвенција се умногоме ослања и на заштиту ауторских, односно индивидуалних права, што опет у истраживачком смислу поставља питање анонимности или званичне идентификације аутора дела (ако је аутор анониман, како се правно и

административно може заштитити).⁴ Апликација нематеријалног културног наслеђа, односно његово артифицијелно лице у супротности је и са његовим реалним стањем. Обрађени обичај, обред, музичко извођење, усмена традиција јесу припремљени и за административну мануфактуру, али ти исти елементи су *живе праксе*, које се мењају, мешају, ефемерно догађају, те их је стога много теже оставити у статичним оквирима. За кога, зашто? Ако већ морају да прођу кроз апликационе процесе, онда елементима треба оставити могућност сталног „ремонта“, барем да се зна на који их је начин свака епоха или генерација обликовала. Тренутно је и врло актуелно питање/проблем распрострањености елемента, који покривајући неколико административно–територијалних јединица/држава може постати проблем у одржавању тзв. аутохтоности и идентификације. У неким случајевима решења су пронађена у регионалном умрежавању и конципирању заједничких елемената као што је случај са наслеђем под називом *медитеранска дијета*. У другим случајевима води се и јака политичко – медијска кампања у "присвајању и својатању" елемената, посебно када је реч о земљама Југоисточне Европе. (Гавриловић 2011: 166).

Управо на оваквим „преломима“ у тумачењу нематеријалног културног наслеђа могуће је приступити његовом рационалном и прагматичном произвођењу за потребе друштвене и културне корисности, а да при томе оно остане препознатљиво циљним групама и задовољи основне вредносне критеријуме.

Ка урбаној морфологији нематеријалног културног наслеђа

Имплементација Конвенције на националном нивоу укључује и урбано нематеријално културно наслеђе. Да ли и културе градова могу да задовоље одреднице и параметре наслеђа, да ли метрополизација има своју заоставштину, да ли глобални трендови и културне хибридизације имају своја наслеђа? Да ли говоримо о урбаном наслеђу или о наслеђима градова? У већини програма Унескових декларација и конвенција, као и у програмима експертских група и савета, урбано наслеђе се помиње у контексту светског културног наслеђа, потенцирајући његов историјски значај, у виду заштите и очувања, пре свега, споменика и археолошко-историјских локалитета.⁵

⁴ Према WIPO – (World intellectual property) својина се штити штити уназад 20-30 година.

⁵ Године 1976. први пут се помиње заштита, конзервација и рестаурација урбаног наслеђа градова у протоколу *Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas*. Програм Унеска под називом *World Heritage Cities Programme* представља тематски програм заштите и управљања наслеђем градова, који је структуриран у виду два процеса: 1. развој теоријског оквира за конзервацију урбаног наслеђа; 2. мере техничке помоћи државама за имплементацију нових приступа и шема. (www.wch.unesco.org/en/cities). Паралелно са Унесковим препорукама удружења, превасходно архитектонски експертски тимови, такође покрећу иницијативу за заштиту урбаног наслеђа на пример International Council of Monuments and Sites (ICOMOS) представља програм *ICOMOS charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*.

Програм *World Heritage Cites Programme*, одобрен од стране Комитета за светско наслеђе (2005), има за циљ да помогне државама-потписницама у пројектовању политика ради заштите и управљања својим урбаним наслеђима (при чему је тежиште и даље пре на материјалном наслеђу него на нематеријалном културном наслеђу). Овај програм обухвата два процеса: развој теоријског оквира у дефинисању и тумачењу урбаног културног наслеђа и пружања техничке помоћи у ажурирању урбаног наслеђа у интегришућим стратегијама друштвено-економског развоја. Године 2011. на Унесковој Генералној Конференцији препоручено је покретање свеобухватних истраживања и мапирања природних, културних и људских градских ресурса, што умногоме даје импут за планирање, конзервирање, очување, трансмитовање вредности наслеђа градова, односно њиховог развоја.⁶ Имајући у виду историјско и културно богатство наслеђа градова, оно се посматра као "есенцијално оруђе у подстицању друштвеног и културног развоја".⁷ Елементи наслеђа се заснивају на идентитету, меморији и свести о њима, које појединци и заједнице/групе препознају као део колективитета и друштвених интеграција. Међутим, како се све више наводи у говорима и декларацијама, традиционална јукстапозиција, која се заснива на парадигми – једна популација, један, језик, једна религија у контексту наслеђа се постепено превазилази, јер савремена друштва карактеришу динамични и мултипликујући процеси културних промета, па према томе и наслеђа.⁸ Урбана морфологија наслеђа заснива се на просторним и идентитетским оријентирима моделованим општим принципима феномена града:

- Град је територијална целина коју, поред осталог, чине културни простори традиције, иновације, историје/сећања, комуникације, разноврсне интеракције, делатне праксе и облици удруживања.
- Градови су простори контраста, конфронтација и амбивалентних процеса као својеврсних арена и сцена прилагођених брзим променама глобализацијских достигнућа и трендова.
- У градовима се одвијају амбивалентни процеси експанзија иновација и креација, али и уништавања и нестајања.
- Градови живе у својим плуралитетима, фрагментираним идентитетима и ентитетима. Градови се холистички представљају у постицању репрезентативних статуса.

⁶ Године 2011. је на Генералној скупштини Унеска усвојен нови предлог под називом *Recommendation on the Historic Urban landscape*. www.wch.unesco.org/en/cities.

⁷ Final declaration *Urban heritage in Europe and the Mediterranean economic and social development* www.qualicites.org/~polesud/fichiers/AVEC-actes%20200p-GB.pdf

⁸ Daniel Therond, *Introduction and débats, y: Urban heritage in Europe and the Mediterranean economic and social development* www.qualicites.org/~polesud/fichiers/AVEC-actes%20200p-GB.pdf

- Градови имају своје стандардне форме у правцу метрополитизација, али и многобројне специфичне урбанитете који су историјски и културно означени.
- Градски простори, традиције и идентитети могу се читати и присвајати на различите начине. Градски елементи нематеријалног наслеђа заснивају се на разноврсним перцепцијама и рецепцијама као облик колективних и индивидуалних асоцијација.
- Наслеђа градова подразумевају и фрагментацију колективног сећања и разноврсну потрошњу сећања у зонама репрезентација и емпатија.

Политика имплементације нематеријалног културног наслеђа заснива се на базичним нормативама, регулативама и апликацијама прописаних Унесковом Конвенцијом нематеријалног културног наслеђа. Реч је о званичној доктрини која се ослања на постојеће територијалне, националне и историјски утемељене парадигме. Урбано наслеђе с обзиром на своју космополитску, мултикултуралну и хибридную конфигурацију поставља и другачија правила ишчитавања и маркирања разноврсних знања, вештина, обичаја, догађаја као означених културних простора и пракси. Управо због такве конфигурације научно-истраживачки потези имају задатак да обезбеде платформу за учитавање урбаног наслеђа. Научно-истраживачка стратегија заснива се на постојећим оквирима научног сазнања и емпиријском индуктивном начину рада, што у случају нематеријалног културног наслеђа подразумева евидентирање, "подробни опис", интрепретацију елемената, имајући у виду историјски, друштвени и културни контекст, категоризацију, номинацију и евалуацију у циљу одрживости. Да би се елементи евидентирали и маркирали, неопходно је да се приступи трансдисциплинарним проучавањима и дискусијама, што трасира одговарајућа решења и одговоре на питање који су то елементи урбаних наслеђа, како се они препознају и како се чувају. Постоје следеће две врсте циљева:

1. краткорочни циљеви са конкретним резултатима, који подразумевају да се административно, уз одговарајућу научно-истраживачку апаратуру, идентификују и документују елементи нематеријалног културног наслеђа, да би се припремили за апликациони третман стварања националних листа – досијеа и репрезентативних листа, а у циљу реализације политике наслеђа на државном нивоу и за потребе науке.
2. дугорочни циљеви, у виду процеса имплементације, интерпретације и одрживости елемената нематеријалног културног наслеђа, у правцу постизања високих стандарда валоризације и употребе културних тековина

кроз очување, одржавање и презентовање, утичући тиме на квалитетно и креативно програмирање урбаних политика.⁹

Мапирање нематеријалног културног наслеђа на простору Београда: парадигме и перцепције

Укључивање Београда као метрополе у процесе имплементације нематеријалног културног наслеђа јесте маркантан део културне политике у репрезентовању и заштити културних добара. Нематеријално културно наслеђе града указује на разноврсне и мултипликујуће вредности, приоритете и идентитете, што се препознаје у процесима метрополозација широм света. Обзиром на сложеност рада на идентификацији нематеријалног културног наслеђа, посебно када је реч о градској средини – метрополи, концепцијски оквир подразумева специфичан методолошки приступ који се разликује од постојећих валоризација заснованих на националном, фолклорном и руралном наслеђу. Наслеђа Београда јесу парадигме и конструкти засновани на знањима обликованим временом у обрасце као скупове препознатљивих и препознавајућих компонената. У том препознавању кодова наслеђа, парадигме се претапају у перцепције, остварујући читаве сплетове материјализованих и доживљених сазнања/уверења да су баш то „права“ наслеђа за потребе производње и потрошње културних добара на тржишту репрезентација и заштита. Са научног становишта наслеђа Београда се могу третирали као идентитетски обрасци, а са становишта експертиза и бирократске категоризације постају део посла на имплементацији Конвенције. Шта се са тим консолидујућим научно-бирократским стратегијама добија? За почетак, нематеријално културно наслеђе се пројектује у оквиру миљеа друштвених и културних стварности односно њиховог историјског протока, а то значи следеће:¹⁰

- Београд је град на размеђу култура и сучељених интереса и идеологија.
- Кроз дугу историју, Београд је био стедиште многих цивилизација, разних народа и њихових култура, који су давали печат граду и доприносили

⁹ *Vodič za urbanu rehabilitaciju*, Ministarstvo culture I Savet Evrope http://www.arh.bg.ac.rs/upload/0809/Osnovne_akademske_studije/Semestar_06/Urb_obnova/urb.obnova%205.pdf

¹⁰ За почетне концепте у лоцирњу нематеријалног културног наслеђа Београда корисно је имати увид у елаборат под називом *Елементи за стратегију одрживог развоја архитектонског наслеђа Београда*. Овај елаборат се заснива на истраживањима стратегија развоја града, потенцирајући природне и културне ресурсе Београда, који се представљају као значајни капитал у културној и економској валоризацији за потребе конкуренције са европским метрополама.

http://data.sfb.rs/sftp/planiranje.predela/VIII%20SEMESTAR/07_ZEMUN/Elaborat%20okvira%20odrzivog%20razvoja%20Final%20Ifaza-revizija.pdf

разноликости београдских идентитета. Живот људи и артефакти јесу слика Београда.

- Специфичност Београда јесте и географски положај на две реке: Сави и Дунаву. Положај града на рекама обликовао је вековима својеврсни друштвени, економски и културни живот.
- Београд је град са диверсификујућом мрежом комуникација, имајући у виду наслеђе квартава и сурбубијума као посебних просторних друштвених и културних целина: Стари град, Врачар, Палилула, Звездара, Нови Београд, Земун, Баново Брдо, Карабурма, Батајница и др.
- Београд поседује мултипликативне јавне просторе као репрезентативне сцене и комуникацијске амбијенте – тргови, кејеви, булевари, паркови, квартави.
- Када је у питању Београд нематеријално културно наслеђе стиизало је из разних крајева стварајући своје специфичне енклаве, којих има безброј. С једне стране, то су национално/етничке заједнице које деценијама и вековима живе у Београду (Јевреји, Роми, Јермени, Цинцари, Албанци, Хрвати, Горанци, досељени Срби из других крајева Региона и др.), стварајући своје мале историје великог града довољно присутне у идентификујућем миљеу. С друге стране, наслеђа Београда су се обликовала кроз генерацијске, родне, социјалне, културне, субкултурне преломе и стилове, који су постајали перцепцијска и емпатијска складишта разноврсних пракси и меморија.

Београд је, дакле, сличан многим метрополама, као што је сличан и самоме себи, кроз оно што се историјски таложило, надограђивало, придодавало, губило, враћало, замишљало или измишљало. Нематеријална културна наслеђа на простору Београда, имајући у виду историјске, територијалне и социјалне параметре, могу се посматрати на три нивоа: 1. културно наслеђе, чији су елементи везани за „старе“ историјски верификоване реликтне просторе (центре) и у вези су са типовима пракси и догађаја; 2. урбане форме наслеђа које се заснивају на модерним тековинама града посебно у периоду двадесетог века (овде се превасходно мисли на елитну и популарну културу) 3. елементи наслеђа који су производ индустријског и технолошког развоја.

Рад на имплементацији и документацији нематеријалног културног наслеђа заснива се на мапирању наслеђа као означених и означавајућих јединица/ културних индикатора од стране свих релевантних актера – истраживача, корисника, предлагача, произвођача и потрошача. Како се досад нематеријална културна наслеђа Београда нису посматрала као засебни елементи/ентитети, тако је методолошки поступак усмерен на конципирање два модела: елеменат нематеријалног наслеђа као предмет истраживања и елеменат као објекат експертизе. Оба модела су заснована на сазнањима и перцепцијама, с тим што перцепције подразумевају шири контекст избора елемената на основу фрагментираних сазнања и сећања. Међутим, и у једном

и у другом случају стварања модела за потребе мапирања неопходно је постојање параметара, које ћемо у овом случају симплифицирано обележити на следећи начин: друштвена, ритуална и догађајна пракса, генерацијска преносивост, знања и сећања, и што је најважније – препознатљивост од стране групе и заједнице са одрживошћу као главним циљем.

Перцептивни језик града подразумева два нивоа идентитета. Да би се остварио у својој идентитетској улози, Београд тежи да створи целину која се заснива на представи о препознатљивом изгледу и наслеђу, а што је обично садржано у метафоричком изразу "београдски дух или имиџ". Београд је град мултиплих идентитета који фрагментирају наслеђе/наслеђа (урбани простори, приградска језгра, генерације, друштвени живот, политичка и идеолошка груписања, националне и етничке заједнице). Београдско наслеђе у холистичком смислу постаје симболички оквир за сврхе репрезентације, док се наслеђа Београда рачвају у низове независних асоцијативних сегмената стварајући ентитете и "призоре" града. У интервијуима и разговорима о елементима нематеријалног културног наслеђа било је много асоцијација на ту тему, у чему су се појединци међусобно препознавали. Иако се имплементација заснива на прецизној селекцији елемената нематеријалног наслеђа, сматрамо да је пилот истраживање показало поливалентну одлику у зони знања и перцепција те се издвојени примери наслеђа могу прелиминарно груписати на следећи начин:

1. Културне појаве дугог трајања као репрезентативне категорије Београда – на пример Калемегдан – шеталиште и културни живот тврђаве, Кошутњак – излетиште, београдске кафане као ритуалне и музичке праксе и др.
2. Културне појаве проистекле из савремене историје 20. века Београда које су препознате од стране заједнице као наслеђе: Студентски културни центар (предлог Друштва за истраживање популарне културе), места окупљања у објектима *Академија*, *Дом омладине*, манифестација *Радост Европе* и стваралаштво у оквиру Дечијег културног центра, београдски фестивали – БЕМУС, БИТЕФ, ЦЕЗ фестивал, БЕЛЕФ, ФЕСТ; живот на рекама – кејеви и сплавови, Меморијални центар Јосип Броз Тито – свечаности и ритуали и др.
3. Простори и појаве који траже заштиту и ревитализацију као културни и меморијални комплекси – Старо Сајмиште, Савамала, индустријско наслеђе – старе фабрике, стари занати и др.¹¹

Може се издвојити екстерно и интерно наслеђе града.¹² Екстерно наслеђе града подразумева његов репрезентативни, промотивни карактер и

¹¹ Један број предлога је компатибилан и са одређеним сазнањима и истраживањима као што су: Изложба *Индустријско наслеђе – Призори*, аутора Р. Куленовића, Галерија науке и технике САНУ, 2002; (Келемен, 2010 : 259–287).

¹² Официјелне и неофицијелне форме наслеђа могу представљати знања која обликују унутрашње и спољашње црте града, представљајући се као економски и културни капитал.

официјални статус као медијума и „амблема“ (посебно се истичу програми у виду догађаја, културна економија и историјски туризам – споменици, здања, усмене традиције попут митова и легенди). Екстерно наслеђе се испољава у пропагандне сврхе и у сврху промоције Београда кроз медијску репрезентацију, као што су агенде, културни водичи, цинглови, илустроване публикације, спотови и други промо материјали. Културна наслеђа Београда се на посредан начин моделују по аналогiji препознатљивих одлика, означених као историјски споменици и културни живот у којима се издвајају елементи са етикетом туристичких атракција и места од значаја. То су затворене понуђене структуре као означени – означавајући елементи. Интерно наслеђе подразумева различите аспирације, осећања, искуства које стварају дистинктивне идентитете, имајући у виду међуиндивидуалне и групне интеракције на локалној скали идентификација (на пример, генерацијска културна наслеђа, животни стилови, моде, жанрови и др.). Овде је реч о отвореним структурама, по принципу асоцијација које проистичу из животних искустава и евокативних епизода у емпатијским зонама наративних дискурса.

Иако се политика имплементације заснива на прецизним правилима у виду апликација и упутстава према којима нематеријално културно наслеђе треба ставити у административне оквире, кључну улогу у одабиру елемената имају сазнајно-логичка и прецептивно-асоцијативна функција. За разлику од материјалног наслеђа, које има јака предметна упоришта, нематеријално наслеђе је шире дефинисано са често произвољним и флуидним значењима (на пример друштвене праксе, ритуали, знања и др. из Конвенције могу да покрију скоро све праксе). Обраћајући се циљним групама, а то су произвођачи и конзументи тога наслеђа, прва пилот-истраживања за потребе имплементације показују да се већи број саговорника углавном везује за две категорије: за историјске просторе и праксе и свечане догађаје на јавним просторима.¹³ Реч је о елементима као што су стереотипи који имају традиционалну „визију“ онога што се назива наслеђем, а што је аутоматски везано за дуго трајање, чиме се постиже гаранција оваквог њиховог статуса. Ови стереотипи се заснивају на сазнањима која проистичу из постојеће едукативне и промотивне политике репрезентативних елемената града.

(Не)програмирање наслеђа у правцу ексклузивитета или бриколажа

Политике нематеријалног културног наслеђа, разноврсне перцепције и стратегије показују да је институционализација наслеђа, понекад ригидан

То представља преобиље улога и употреба које стварају наслеђе као свеприсутно, али истовремено и као двосмислену форму знања о граду. (Graham 2002: 1013).

¹³ Ови подаци се подударају и са резултатима изнетим у истраживању међу Французима – на питање шта је наслеђе на листи се прво нашла тврђава 94% , а остали су подвукли да је то "улица где живим". www.qualicites.org/~polesud/fichiers/AVEC-actes%20200p-GB.pdf

посао, који се често затвара у традиционалистичке оквире. Истовремено, нематеријално културно наслеђе јесте тековина савремених и динамичких процеса и као такво се заштићује и вреднује, постајући ексклузивно добро различитих култура. Ексклузивитет се калеми на кредибилитету наслеђа често у позицији својине државе, нације, групе, заједнице и других колективитета у циљу програмирања репрезентативног статуса и прокламованих интереса. То значи да је јавни карактер наслеђа усмерен ка обликовању политике симбола представљања као гаранта националних и државних интереса односно власти и примене правила Унескове политике да би се све то спровело у бирократско дело. Па ипак, наслеђе се може посматрати и кроз креативне праксе које зближавају људе, кроз персонализацију наслеђа, без претензија да постане национални или државни надзнак, већ стваралачки потенцијал у хуманизацији, где свако може да слаже коцкице свог искуства, да га чува или не - и тако прави одабир. У "ери бриколажа" наслеђе се тиче индивидуалних и колективних идентитета као и места која им служе као "репери и ослонац" (Gerva i Rose 2010: 45).

Програмирање наслеђа Београда може да има утилитаран карактер у промовисању и репрезентовању културне политике града, држећи се означених историјских маркера и симболичких кодова. Непрограмирање наслеђа значило би да се свако према својим колективитетима препознаје и надахњује у означавању оних вредности које остављају трагове у сећањима и "ослонцима" идентитета. Да ли све извођачке праксе од улица и тргова имају шансу са својим малим- амбијенталним наслеђима („урбани цепови“)? Да ли рокенрол, панк, или цез у београдском издању има своје наставке у артефицијелном складиштењу или догађајаним продужецима? Да ли јавни скупови цивилног друштва, грађански протести за људска права и слободе имају своја наслеђа? Да ли едукативне и социјализаторске праксе, старачки домови, домови за напуштену децу или децу са посебним потребама – имају своја наслеђа као ехо друштвене бриге или једноставно ехо људске бриге. Сва та персонализована колективна наслеђа прожимају Београд, која опстају, која се преносе или постоје када су потребна. Током нашег рада имале смо прилике да непосредно у разговорима сагледамо све те проблеме и тешкоће кроз које пролазе појединци, групе и институције, чије нематеријално наслеђе има својих вредности.

У транзиционој Србији политике културног наслеђа проистичу из сложених и амбивалентних историјских и друштвених процеса, стално балансирајући између националних стратегија и интеркултурног прожимања. Урбане средине, посебно велики градови јесу пунктови у којима се наслеђа обликују, таложу, укрштају, губе или ревитализују, успостављајући *живи* промет идентификација, евокација, емпатија и репрезентација. Повезивање наслеђа и људи представља један од приоритета у хуманизацији и умрежавању уз поштовање људских права.

Литература

- Gavrilović, Ljiljana. 2011. *Muzeji i granice moći*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Gerva Stela i Fransoa Rose (ur.). 2010. *Mesta Evrope*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Graham Brian, Heritage as Knowledge: Capital or Culture, *Urban Studies*, vol 39, Nos 5-6, SAGE, 1003–1017.
- Келемен, Иван. 2010. Прилог проучавању старих заната са подручја Београда, *Годишњак Музеја Града Београда*, књ. LVII/, Београд: Музеј града Београда, 259-287.
- Lukić Krstanović, Miroslava. 2011. *Management of the intangible cultural heritage. The case of Serbia*. Abstracts, in: *Tradition and Cultural Heritage. Callenges for Creativity and Performance*. International Conference Honoring the Sixtieth Anniversary of the ZRC SAZU Institute of Slovenian Ethnology, Ljubljana, 34.
- Неговање и заштита нематеријалне баштине у Србији*, Стручни скуп о нематеријалној баштини, (ур. Ж. Гвозденовић), Свеска 2, Музејско друштво Србије, Београд, 2006.
- Rusalić, Dragana. 2009. *Making the Intangible tangible: the new Interface of Cultural heritage*, Institute of Ethnography SASA, special editipons vol. 63, Belgrade: Etnografski institut SANU.
- www.wch.unesco.org/en/cities.
- Urban heritage in Europe and the Mediterranean economic and social development*
www.qualicites.org/~polesud/fichiers/AVEC-actes%20200p-GB.pdf
- Елементи за стратегију одрживог развоја архитектонског наслеђа Београда*
http://data.sfb.rs/sftp/planiranje.predela/VIII%20SEMESTAR/07_ZEMUN/Elaborat%20okvira%20odrzivog%20razvoja%20Final%20Ifaza-revizija.pdf
- Vodič za urbanu rehabilitaciju*
http://www.arh.bg.ac.rs/upload/0809/Osnovne_akademske_studije/Semestar_06/Urb_obnova/urb.obnova%205.pdf

Miroslava Lukić Krstanović

Zorica Divac

Programming the Intangible Cultural Heritage of the City

Paradigms and Perception

Institutionalization of intangible cultural heritage represents a strong bureaucratic base, strategic policy of monitoring and the creation of order in the production and consumption of culture. In this sense, an intangible cultural heritage, out of its historical projections, projects itself into the complex administrative, political and market control and presentation. UNESCO

Convention on Intangible Cultural Heritage was adopted in 2003 while the convention was ratified by Serbia in 2010. It is a complex, hierarchical and branched task of filing, registration, nomination and representation of heritage at the national level of the participating countries, with aims of cultural networking, promotion and preservation of cultural diversity. On one hand, the strategy of conservation and protection of intangible cultural heritage is governed by the standards and paradigms based on elements of traditional culture and folklore, and on the other hand, there is a growing trend of monitoring urban environment heritage, within the process of metropolization. Mapping of intangible cultural heritage includes strategies and indicates possibilities for the development of the city of Belgrade.

Key words:

intangible cultural heritage, convention, programming, city, Belgrade

In Belgrade, heritage is divided into three groups, based on the historical, territorial and social parameters: 1. cultural heritage, encompassing elements reflecting the "ancient", historically verifiable spaces (centers), related to types of practices and events; 2. urban forms of inheritance, based on modern heritage of the city especially in the twentieth century (foremost referring to the elite and popular cultures); and 3. the products of industrial and technological development. Programming intangible cultural heritage assumes the mentioned elements as marked paradigms, and also various perceptions created by individuals and groups within their identifiable enclaves and communication.